

De belevenissen tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 van reserve kapitein der luchtdoelartillerie

E. (Eddie) Hertzberger

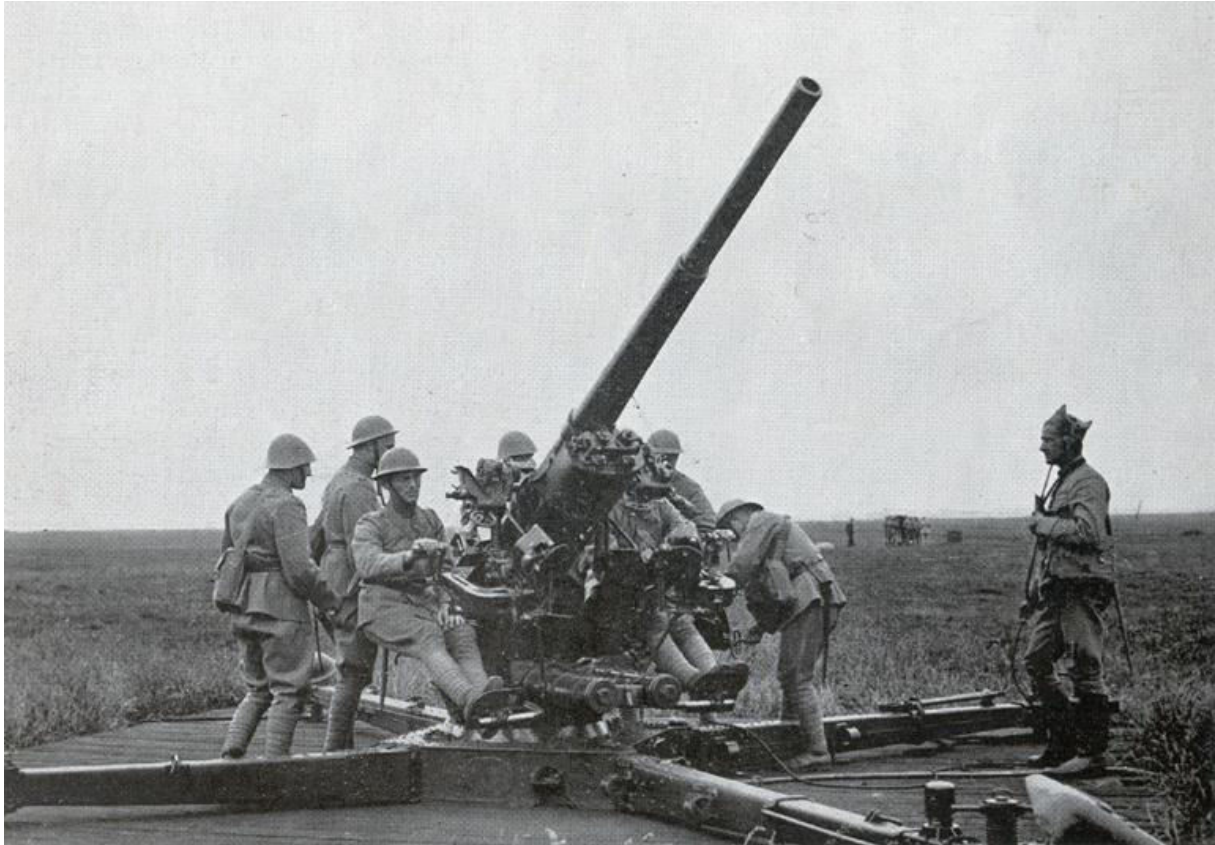
Volgend jaar in 2020 is het tachtig jaar geleden dat de Nederland in de Tweede Wereldoorlog werd betrokken. Ik wil alvast een voorschot nemen op de eventuele herdenking die in de maand mei van 2020 zou kunnen plaats vinden, maar naar verwachting overschaduwd zal worden door het vieren van de 75e verjaardag van de bevrijding. Ik richt de schijnwerper graag nu op een officier van de luchtdoelartillerie waarvan het levensverhaal een bredere bekendheid verdient . Het betreft de reserve kapitein E. (Eddie) Hertzberger maar ook zijn echtgenote Eleonore Katz.

In 1992 werd op grootse wijze het 75-jarig bestaan van het Korps Luchtdoelartillerie in Ede gevierd. Op vrijdag d.m.v. sportwedstrijden voor de militairen van het Korps en op zaterdag werd er een groots opgezette reünie gehouden. Tijdens die reünie kwam een echtpaar mij, in mijn hoedanigheid als Korpscommandant opzoeken. Dat was het echtpaar Hertzberger. Na de kennismaking overhandigde zij mij een boek met de titel "Door de mazen van het net", met het verzoek haar t.z.t. te melden wat ik van het boek vond. Na enige maanden heb ik dat ook gedaan. Het boek verhaalt over de belevenissen van de commandant van de 7e Luchtdoelartilleriebatterij die in de meidagen van 1940 opgesteld stond in de buurt van de Weespertrekvaart, die de verbinding vormt tussen de rivier de Amstel en de Vecht bij Weesp. Zie kaartje. De batterij maakte deel uit van de luchtverdediging zuidoost van Amsterdam ter bescherming van o.a. de kruitfabriek te Muiden en het oostelijke havenbekken van Amsterdam.

De batterij stond opgesteld ongeveer halverwege de rode 3 en 4 die op het kaartje zijn ingetekend..

Kapitein Herzberger was in de meidagen van 1940 de batterijcommandant. De bewapening van de batterij bestond uit drie kanonnen 7.5tl en twee mitrailleurs M25.

Het kanon 7.5 tl

De watergekoelde Spandau mitrailleur M25

Maar na de capitulatie in mei 1940 ging het leven verder. De belevenissen van het echtpaar Hertzberger zijn zonder meer indrukwekkend te noemen en ik was na het lezen van het genoemde boek ook zeer onder de indruk.

Eddie Hertzberger werd geboren in 1904 en was de zoon van een Rotterdamse Joodse textielmagnaat. Hij was niet alleen ondernemer, hij was textielabrikant, hij was ook zeer sportief, deed aan boksen, zeilen en skiën. Bovendien was hij een begenadigd autocoureur. Hij deed o.a. mee aan de 24 uur van le Mans en was de eerste Nederlandse Grand Prix winnaar.

Eddie Hertzberger en de MG (in het rennerskwartier van Monthéry).

Daarnaast was hij amateur filmer en aan die hobby danken wij beelden die door hem in de meidagen van 1940 zijn gemaakt. Eddie trouwde in 1938 met Eleonore Katz, die in 1917 in Berlijn was geboren en in 1933 uit Nazi-Duitsland naar Nederland was gevlucht met haar ouders.

Toen Eddie gemobiliseerd werd en het commando kreeg over de Zevende Batterij Luchtdoelartillerie, kocht hij een woonboot die in de Weespertrekvaart een ligplaats kreeg. Zo kon zijn echtgenote in de buurt wonen van de plek waar hij zijn functie moest vervullen. Overigens is zijn textielfabriek alsmede zijn in de fabriek gestalde Bugatti raceauto compleet vernietigd door het bombardement op Rotterdam.

Na de capitulatie probeerde het echtpaar via IJmuiden Nederland te verlaten, maar dat lukte hen niet. Zij ontsnapten via België en Frankrijk en kwamen uiteindelijk in Zwitserland waar zij ongeveer een jaar bleven. Later reisden ze door Vichy-Frankrijk naar Spanje. In Madrid maakte Eddie Hertzberger deel uit van de inlichtingendienst van de inmiddels naar Engeland uitgeweken Nederlandse overheid.

Na de oorlog herbouwde Hertzberger zijn fabriek en woonde in Nederland zowel als in New York. Later verhuisde het echtpaar naar Zwitserland waar hij in 1993 overleed. Dat was dus een jaar na de reünie ter gelegenheid van de viering van het 75-jarig bestaan van het Korps Luchtdoelartillerie. Zijn echtgenote overleed in 2016 in Potsdam.

Tot zover de algemene lijnen. Dan nu de gebeurtenissen zoals die beschreven staan in het boek:

Door de mazen van het net

geschreven door Eleonore Hertzberger-Katz, met een voorwoord van Prins Bernhard, die o.a. zegt:

In haar boek laat zij zien hoe en waardoor mannen en vrouwen, in vaak zeer moeilijke en levensbedreigende omstandigheden, in staat zijn hun taken te vervullen en hun doelen te bereiken.

Eleonore Katz werd geboren in 1917 en groeide op in Berlijn als dochter van een Joodse vader en een niet joodse moeder. Haar vader was een uitgever. Zij maakte als 16-jarige bewust de veranderingen mee die ontstonden toen Hitler Rijkskanselier werd. De veranderingen die door de invloed van de NSDAP werden bewerkstelligd werden overigens niet alleen ondersteund door proletarische simpelmansen, maar ook gedragen door een relatief grote intellectuele bovenlaag van de bevolking. Het werd de periode van gedrilde schoolkinderen, het Horst Wessellied, de Kristallnacht, Entartete Kunst en razzia's. De familie Katz had vrienden in Nederland. Dat was de familie Kattenburg, eigenaar van de confectiefabriek Hollandia in Amsterdam. Door de gevaarlijke situatie voor joodse mensen en met het vooruitzicht dat haar vader mogelijkwijs in Nederland een internationaal textielvakblad in samenwerking met uitgeverij de Spaarnestad zou kunnen verwezenlijken, vluchtte het gezin naar Nederland. De ouders van Eleonore vestigden zich in Amsterdam en Eleonore leerde Nederlands op de Berlitzschool. Via vrienden van haar ouders ontmoette ze Eddie Hertzberger. De aanvankelijke vriendschap mondde uit in een huwelijk op 7 maart 1939. Tijdens hun huwelijksreis werden ze door de vader van Eddie door middel van een telegram geadviseerd onmiddellijk terug te keren naar Nederland i.v.m. het voornemen van Hitler om Polen te veroveren en de toespraak van Chamberlain die verklaarde dat als Duitsland Polen binnen zou vallen Engeland de oorlog zou verklaren. Ze keerden terug en gingen in hun nieuwe woning in Rotterdam wonen. Op Goede Vrijdag 8 april werd in Nederland de voor- mobilisatie afgekondigd. Eddie werd als eerste luitenant opgeroepen. Nadat de mobilisatie was afgekondigd werd hij bevorderd tot kapitein en commandant van de Zevende Batterij Luchtdoelartillerie die stellingen had betrokken bij de Weespertrekvaart. Zo kwam Eleonore weer in de buurt van haar Amsterdamse vriendenkring. Hierboven is al beschreven dat de kapitein Hertzberger een woonboot kocht en die liet afmeren in de Weespertrekvaart nabij zijn luchtdoelartilleriebatterij. Op de eerste dag van de aanval van de Duitsers op Nederland vlogen Duitse vliegtuigen over de batterij heen in westelijke richting. Men had toen nog geen idee dat de oorlog was uitgebroken. Nadat deze vliegtuigen Schiphol hadden gebombardeerd en over de batterij terug vlogen naar Duitsland, werden zij wel beschoten. Het gevolg was een aanval op de batterij. De bommen vielen op de dijk van de polder waar de 7e Batterij Lua stond, waarbij een kanonnier licht gewond raakte en water de achtergelegen polder instroomde. Omdat de overstroming enige tijd later als het ware de indruk gaf dat de rand van het IJsselmeer was konden de Duitse vliegtuigen later de batterij niet terug vinden. De andere batterijen werden regelmatig aangevallen en er vielen slachtoffers.

Nadat de batterij voor de eerste maal het vuur had geopend op vijandelijke doelen ontstond er na korte tijd een lichte paniek. Men rook een vieze stank. De eerste gedachte was: GAS! Dus rende iedereen naar de plek waar zijn gasmasker lag en zette dat op. Kapitein Hertzberger zette na enige tijd zijn gasmasker af en behield zijn normale gelaatskleur. De conclusie was dat de vieze stank werd veroorzaakt door het schieten! Over oefenen gesproken en de doelstelling van de schietoefeningen! Een ander typisch voorbeeld was dat de militaire organisatie wel had voorzien in zandzakken, maar

niet in zand. Dat heeft de batterijcommandant uit eigen middelen aan laten rukken en betaald. Toen hij het commando over de batterij overnam trof hij een opgewekte eenheid aan. Aan hun tenue en uiterlijk voorkomen werden geen eisen gesteld. Geoefend werd er niet of nauwelijks. Kortom het was een ongedisciplineerd zootje. Dat beviel de nieuwe batterijcommandant niet en hij haalde de teugels aan. Daarmee word je niet populair. Men vond hem lastig. Maar toen het besef tot de mannen doordrong dat de maatregelen van de batterijcommandant noodzakelijk waren en dat gevechts discipline de kans op succes en overleven in positieve zin bevorderden, werd de houding van zijn medewerkers een van respect.

Aan het einde van de eerste oorlogsdag was de voorraad munitie voor de kanonnen en de mitrailleurs vrijwel op. Bovendien vertoonden de mitrailleurs keer op keer storingen en weigeringen tijdens de bestrijding van vijandelijke doelen. Het moreel van de troep daalde en dat was een punt van grote zorg. Gelukkig was de staf van de afdeling waar de batterij deel van uitmaakte er in geslaagd om de volgende dag de munitie voorraad weer aan te vullen.

Vanwege de mogelijkheid dat Nederland de strijd zou verliezen en in Duitse handen zou vallen werd het voor de joodse kapitein en zijn half joodse echtgenote zaak om in dat geval te kunnen vluchten. Hun geld en papieren zoals paspoorten lagen echter in hun huis in Rotterdam. Zoals wij nu weten was de verticale omvatting van de Duitsers gericht op de Randstad met steden als Den Haag en Rotterdam en de bijbehorende vliegvelden. Zijn echtgenote heeft getracht hun huis te bereiken en moest telkenmale Scheveningen zeggen en dat was voor iemand die in Oostenrijk en Duitsland was opgegroeid toch een moeilijke opgave. Zij realiseerde zich dat ze haar accent moest zien te onderdrukken. Dat lukte wel, maar uiteindelijk moest ze onverrichter zake terugkeren vanwege de gevechten langs de route. De tweede keer kreeg ze een sergeant van de batterij mee, de sergeant Sacré die tijdens de reis zijn uniform droeg, in de hoop dat hij als militair de bezwaren van de Nederlandse eenheden om hen door te laten zou kunnen wijzigen in een vrije doortocht. Toen ze Rotterdam naderden zagen ze de rookwolken als gevolg van het bombardement op 14 mei 1940. De sergeant kon de verantwoordelijkheid niet nemen vanwege het grote gevaar en ze keerden wederom onverrichter zake terug. Daar aangekomen hoorde ze van haar echtgenoot dat Nederland had gecapituleerd. Kapitein Hertzberger heeft zijn mannen bij elkaar geroepen, uitgelegd dat hij als Jood grote gevaren liep. Hij maakte zijn voornemen bekend om in burger met zijn echtgenote te proberen naar Engeland te vluchten. De mannen begrepen dat en respecteerden zijn standpunt. Sterker nog, het echtpaar kreeg geld uit de kantine kas en de opbrengst van de collecte die in de batterij voor hen was gehouden, zodat ze toch over wat geld beschikten. Immers de tochten naar hun huis in Rotterdam waren mislukt.

Met hun eigen auto bereikten ze in het donker IJmuiden. Daar stonden drommen mensen. Niemand wist of er nog een boot zou uitvaren. Hertzberger ging op onderzoek en ontdekte een logger met draaiende motor. Hij bood de schipper zijn auto aan en gaf hem de sleutels in ruil voor de overtocht die zou gaan plaats vinden. Dat bleek achterfa niet mogelijk want de havenmond was door de Koninklijke Marine geblokkeerd met schepen die in de vaargeul tot zinken waren gebracht. Gelukkig had de man met de autosleutels de auto niet kunnen vinden en zo kreeg hij de auto weer in bezit. Zij keerden toen terug naar de batterij en brachten nog een keer de nacht door op hun logeerplek in de veevoeder fabriek "De Gaasp".

De volgende dag is het echtpaar naar Rotterdam gereden. Hun huis was onbeschadigd. Er was niets ontvreemd. Hun fabriek echter was totaal verwoest.

Wat er van Hertzberger's confectiefabriek overbleef na het bombardement op Rotterdam.

Geleidelijk aan liet de bezetter het masker vallen.

Na dat ze van de eerste schrik waren bekomen heeft Hertzberger met de restanten die hij kon redden op de bovenste etage van het mooie gebouw van de Holland-Amerika lijn zo goed en kwaad als het ging zijn bedrijf weer opgebouwd. Een groot probleem vormde het confisqueren van de grondstoffen die door de bezetter naar Duitsland werden afgevoerd. Vermeldenswaard is nog dat op de verjaardag van Prins Bernhard op 29 juni 1940, de z.g. Anjerdag, genoemd naar de witte anjer die Prins Bernhard altijd op zijn revers droeg op grote schaal werd gevlagd en dat heel veel mensen ook

een witte anjer op hun kleding droegen. De lieden die sympathiseerden met de Nationaal Socialistische Beweging, de NSB van Mussert rukten bij vele mensen de anjer van de kleding. Een aantal van degenen die een anjer droegen had daar rekening mee gehouden en een scheermesje in de anjer verstopt. Zo kon je aan de bebloede handen en de verbanden aan de handen zien wie collaboreerde met de NSB. Wat mij (J.v.B.) betreft "Douze Points" ! Al heel spoedig werd het de Joden moeilijk gemaakt om normaal te leven. Men werd ontslagen, eerst uit het ambtelijke leven, later ook uit het bedrijfsleven. Stranden, parken en andere openbare ruimten werden voor Joden verboden. Later werd er ook in het persoonsbewijs een grote **J** gestempeld. Razzia's begonnen. Verraders werden actief. De beruchte van der Waals die op 26 januari 1950 in de Scheveningse strafgevangenis werd geëxecuteerd woonde een tijdje in het huis naast hen. Uiterste voorzichtigheid was geboden.

Ook Eddie Hertzberger werd uit zijn bedrijf gezet. Gelukkig had zijn echtgenote Eleonore een niet - joodse moeder. Zij liet zich wettelijk scheiden van haar echtgenoot en kon zo het bedrijf in naam besturen. Ook die constructie werd door de bezetter opgeheven en er werd een "Verwalter" aangesteld.

Na enige tijd slaagde het echtpaar er in om via een ondergrondse organisatie naar Zwitserland te vluchten. De tocht begon op 13 maart 1942 en liep via België en Frankrijk. Ik schrijf dat zo eenvoudig op, maar de tocht kende vele hindernissen en gevaarlijke momenten. Met Zwitserse precisie werden ze eerst in een gevangenis opgesloten in het kader van nader onderzoek. Dat zij niet teruggestuurd werden naar Nederland hebben ze vermoedelijk te danken aan het feit dat Eddie Hertzberger reserve officier was en militairen mogen vanwege de internationale verdragen niet aan de vijand worden uitgeleverd. In Nederland werden alle in mei/juni gedemobiliseerde militairen plotseling opgeroepen en voor een deel verdwenen ze in krijgsgevangenkampen zoals Colditz. De Joodse mensen moesten voortaan een gele ster op kleding dragen.

Het echtpaar Hertzberger wilde van meet af aan niet in Zwitserland blijven, maar wilde vanuit Engeland bijdragen aan het verslaan van Duitsland. Na ruim een jaar kwam een bericht van de Militair Attaché, de luitenant generaal van Tricht dat Eddie de kans kreeg om via **bezet Frankrijk**, de Pyreneeën, Spanje en Portugal naar Engeland te ontsnappen. De tocht werd te zwaar geacht voor een vrouw. Onder geen voorwaarde wilde het echtpaar in die zin van elkaar gescheiden worden. Uiteindelijk wisten ze de generaal te overtuigen. De tocht verliep van uit Genève via Annecy, Lyon, Montpellier, Narbonne, Toulouse, Foix en Andorra naar Spanje. Het was een barre tocht met een internationaal gezelschap. Zijn echtgenote is één van de weinige vrouwen die deze loodzware tocht heeft volbracht. Van Andorra ging het naar Madrid. Op het Nederlandse Consulaat werd Hertzberger hoofd van de inlichtingendienst, met als primaire taak de Nederlanders die in Spanje in kampen waren opgesloten, na zorgvuldige controle naar Engeland door te sluisen. Maar ook de Engelandvaarders te ontvangen. Deze brachten informatie mee uit het bezette gebied in microfilms die op listige wijze waren verstopt in hun bagage. Bovendien verschaften zij inlichtingen over mogelijke vluchtroutes. Vragen, microfilms en opdrachten vanuit Londen werden door hem verstopt in sardineblikjes met een dubbele bodem en door Franse geheime agenten naar Zwitserland of Nederland gesmokkeld. Toen Hertzberger begon met zijn taak constateerde hij dat de brieven van vele honderden Nederlanders in nood, zij zaten in Spanje gevangen, nooit waren beantwoord laat staan behandeld. Puin ruimen dus en zo werden vele Nederlanders uit hun gevangenschap bevrijd. Hij slaagde er overigens ook in om in zijn functie van inlichtingen officier een aantal spionnen te

ontmaskeren. In elk geval is hij er in geslaagd om meer dan honderd mensen via Portugal met behulp van de Engelse ambassade daar te laten ontkomen. Op een bepaald moment meldde zich een meneer met de naam van Heuven Goedhart die zei dat hij dringend naar Londen moest. Hertzberger verifieerde dat en het bleek dat het een zeer belangrijke man (VIP) was. Dus was actie vereist. Na een hoop geregeld werd deze man afgeleverd op het Britse consulaat. Nadien is hij op een Noorse kustvaarder naar Gibraltar gebracht. Hij was zo bang dat hij aan boord van die kustvaarder onmiddellijk in de schroeftunnel weg is gekropen. Na het starten van de motor werd deze meneer naar verwachting de eerste "roetveegpiet". Zijn angst kwam voort uit het feit dat de Duitsers op zijn hoofd een groot bedrag aan geld hadden gezet en dat maakt het verleidelijk voor mensen om verraad te plegen. Hij kwam pas tevoorschijn toen de Spaanse politie van boord ging. Later werd hij van Gibraltar met een vliegtuig naar Engeland gebracht. In Engeland ging hij als minister van justitie deel uitmaken van het kabinet Gerbrandy.

Eleonore maakte zich verdienstelijk door de Engelandvaarders die lang moesten wachten op hun vertrek naar Engeland een veelzijdig programma te bieden dat gunstig was voor het moreel en in elk geval de verveling verdreef.

In zijn functie als hoofd van de inlichtingendienst werd hij ook nog geconfronteerd met het z.g. Englandspiel. Hoe zat het ook alweer? Een geheim agent Huib Lauwers werd vanuit Engeland boven Nederland gedropt aan een parachute. Helaas werd hij na vijf maanden gevangen genomen op 6 mei 1942. Zijn opdracht was een goed communicatie systeem op te bouwen tussen de Nederlandse overheid in Londen, in de vorm van de Nederlandse tak van de Britse veiligheidsdienst en de ondergrondse in Nederland. In Rijswijk werd zijn zender gepeild en werd hij gearresteerd. Hij werd gedwongen nep informatie met zijn eigen code door te seinen naar Engeland. En hoewel hij meerder malen de veiligheidscontrole toepaste waaruit bleek dat hij zich in gevangenschap bevond, ging Londen stug door met berichten die voor de Duitsers waardevolle informatie bevatten. Maar dat niet alleen, men bleef ook wapens en veiligheidsagenten droppen. Kortom de kolonel der mariniers de Bruyne en zijn medewerkers letten niet goed op en dat had dramatische gevolgen. Uiteindelijk zijn 53 veiligheidsmensen vanuit hun gevangenschap in het klooster in Haaren, naar Mauthausen gedeporteerd en op gruwelijke wijze om het leven gebracht.

Wat gebeurde er in Spanje? Twee van de gevangen genomen veiligheidsagenten wisten te ontsnappen uit het genoemde Brabantse seminarie in Haaren. Dat waren Jan Ubbink en Peter Dourlein. Uit het verhoor bleek hoe het z.g. Englandspiel werkte en dus werd Londen gewaarschuwd. De Bruyne hechtte geen geloof aan het verhaal van die twee ontsnapt en kwalificeerde hen als verraders. De Duitsers hadden namelijk in het kader van de berichtgeving van hun Englandspiel een bericht gestuurd dat de beide agenten voor Duitsland zouden gaan spioneren. Dit bericht leek dus nog steeds van Lauwers afkomstig te zijn en het Nederlandse inlichtingenbureau trapte er in. Triest is ook dat Ubbink en Dourlein na aankomst in Londen gevangen werden gezet en pas werden vrijgelaten na D-day in juni 1944 met als doel te voorkomen dat de operatie Overlord door hen zou worden verraden aan de Duitsers. Je zou bijna zeggen dat de Nederlandse inlichtingendienst in die tijd als zeer amateuristisch zou kunnen worden gekwalificeerd en zo ook het leven van vele goedwillende dilettanten in gevaar hebben gebracht. Een droevige zaak al met al. Overigens is Dourlein later onderscheiden met de Militaire Willemsorde en Ubbink met de Bronzen Leeuw. Het zeer boeiende verhaal van hun ontsnapping is opgetekend in het fraaie boek "De Schakel", geschreven door Frank Visser, op basis van interviews met beide heren.

Eind december 1944 werd het echtpaar Hertzberger naar Londen geroepen. Hun missie was voorbij. De geallieerden hadden inmiddels met succes de aanval op Duitsland voortgezet na de invasie in Normandië.

Eddie Herzberger richtte zijn textiel fabriek weer op in Rotterdam en woonde beurtelings in Rotterdam en New York. In de jaren tachtig stortte zijn textielimperium in door de concurrentie uit lage lonen landen. Eleonore maakte nog carrière als operazangeres. Het echtpaar ging zoals gezegd in Zwitserland wonen en van hun rust genieten na een bijzonder en avontuurlijk leven.

J.van Ballegooij (voormalig Korpscommandant van de luchtdoelartillerie)

BRONNEN:

1. Door de mazen van het net. Eleonore Hertzberger
2. Strijd om ons luchtruim. S.H. Hoogterp
3. De luchtverdediging mei 1940. Deel II de "Groene serie".
4. De Schakel. De geschiedenis van de Engelandvaarders. Frank Visser